

Werken aan woordenschat zonder methode

Zo boek je woordenwinst!

Lezen voor je plezier, op school en in je vrije tijd kan meer opleveren voor de ontwikkeling van de woordenschat dan woordenschatlessen. Wat doet lezen met de woordenschat van kinderen? Aan de hand van voorbeelden uit populaire boeken wordt aangetoond dat kinderen die veel lezen veel nieuwe woorden leren en zo hun kennis van woorden consolideren en verdiepen.

Kees Broekhof is senior adviseur en trainer bij Sardes

Scholen die constateren dat hun leerlingen een kleine woordenschat hebben, kiezen er vaak voor om hun programma uit te breiden met woordenschatlessen waarbij ze de methodiek van de viertakt inzetten. Dat is een goede keuze. De viertakt is een doelgerichte, effectieve werkwijze om de woordenschat van kinderen te vergroten volgens een stapsgewijze aanpak: voorbereiden (voorkennis activeren), semantiseren (betekenis duidelijk maken), consolideren (inoefenen) en controleren (vaststellen of de woorden zijn onthouden) (Verhallen & Verhallen, 1994). Maar dit is niet voldoende, zoals veel scholen tot hun frustratie merken als ze naar de resultaten van de woordenschattoetsen kijken. Uit onderzoek van Appel en Vermeer (2001) blijkt dat verschillen in de omvang van de woordenschat tussen autochtone en allochtone kinde-

ren kunnen oplopen tot gemiddeld 7000 woorden in groep 8 (zie figuur 1 onder aan deze pagina). Deze verschillen zijn niet te overbruggen met woordenschatlessen.

Lezen en woordenschat

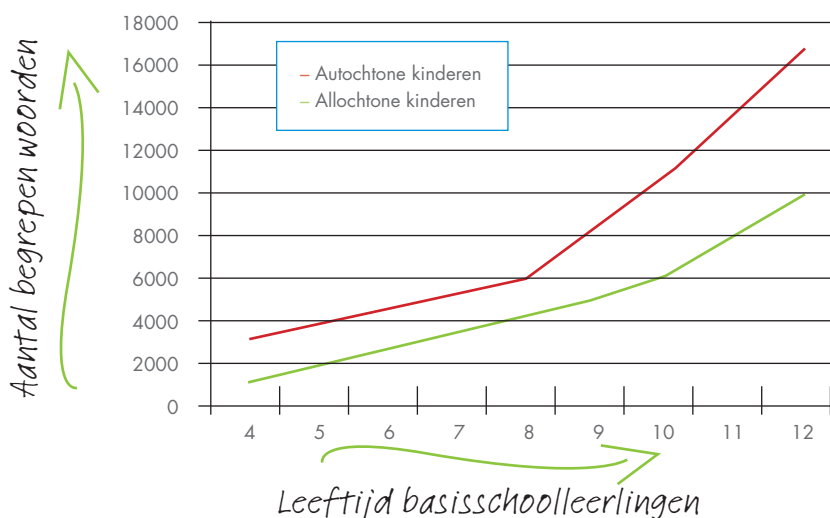
Voor een optimale woordenschatopbrengst is het nodig om het woordenschatonderwijs aan te vullen met tijd voor lezen: voorlezen, vrij lezen en vrijetijdslezen. Het effect van voorlezen en lezen op de taalontwikkeling is nauwkeurig onderzocht door onderzoekers van de Universiteit Leiden (Mol & Bus, 2011). Zij analyseerden 85 wetenschappelijke studies en hebben vastgesteld dat kinderen van 6 tot 18 jaar die veel lezen in de vrije tijd 70 procent kans hebben om goed te scoren op een woordenschattoets, bij leeftijdgenoten die weinig lezen is dat slechts 30 procent. Probeer maar eens een lesmethode te vinden met zoveel rendement.

Aantal woorden

Amerikaanse onderzoekers hebben schattingen geformuleerd over het aantal woorden dat lezers kunnen verwerven tijdens het lezen van boeken (Nagy, 1987). Deze schatting is gebaseerd op factoren als leessnelheid, de kans om onbekende woorden tegen te komen en de kans om een nieuw woord te onthouden. Zij schatten in dat een kind dat ongeveer een kwartier per dag leest in een jaar tijd ongeveer 1000 nieuwe woorden kan verwerven. Hoe gaat dat in zijn werk? Wat voor soort woorden leren kinderen tijdens het lezen van boeken?

Nieuwe woorden

Vaak geven auteurs van boeken bij woorden waarvan zij denken dat die onbekend zullen

Figuur 1 – Verschillen in het aantal woorden dat leerlingen begrijpen

Vincent van den Hoogen

zijn voor hun lezers een duidelijke uitleg of definitie. Enkele voorbeelden:

- Toen kreeg ik een **ingeving**, zoals ze dat noemen. Een ingeving is een idee dat uit het niets lijkt te komen. (*Het reuzenradmysterie*, Siobhan Dowd, 2010);
- 'Weten jullie wat een **molekuul** is?' ... 'Dat is als je iets in hele kleine stukjes snijdt, en dan het allerkleinste stukje, dat niet meer kleiner kan.' (*Donderkat*, Thijs Goverde, 2010);
- Ze hebben hem in **het huis van bewa- ring** gestopt. Dat is een soort gevangenis. (*Voor altijd samen, amen*, Guus Kuijer, 1999).

Niet altijd wordt de betekenis van een woord letterlijk uitgelegd, maar vaak wordt de context zo duidelijk beschreven dat de betekenis van het woord toch helder wordt. Dat is te zien in de volgende voorbeelden:

- 'De **symptomen** lijken op die van een hart- aanval. Pijn in je borst, je wordt duizelig en je hebt het gevoel dat je geen adem meer krijgt.' (*Hoe overleef ik mijn vader (en hij mij)?*, Francine Oomen, 2010);
- Het ene moment scheldt ze mijn vader uit en vijf minuten later zingt ze liedjes voor mijn kleine zus. Jeffrey zou zeggen: 'Zo **wispel- turig** als de pest.' (*De school is weg!*, Jacques Vriens, 2002).

Het is niet zo dat leerlingen deze nieuwe woorden direct zullen onthouden. Daarvoor is het nodig dat zij de woorden opnieuw tegenkomen. Daarom is het belangrijk dat leerlingen veel leeskilometers maken, want dat vergroot de kans dat zij een nieuw verworven woord opnieuw tegenkomen. Dat brengt ons bij het volgende onderwerp: consolideren.

Woordkennis consolideren

Leerkrachten verzuchten wel eens dat leerlingen zoveel vergeten van de woorden die aangeboden worden in woordenschatlessen. De oorzaak hiervan is dat de woorden niet voldoende geconsolideerd worden. Lezen is het middel bij uitstek om dit op te lossen, want een boek lezen is één grote consolideeroefening. Leerlingen komen tijdens het lezen grote aantallen woorden tegen die in meer of mindere mate bekend zijn. De herhaling zorgt ervoor dat de woorden steviger worden verankerd in het geheugen en worden verbonden met een variëteit aan contexten. Leerlingen die hebben geleerd wat de betekenis van *allergie* is, consolideren hun kennis van dit begrip wanneer zij in *De school is weg!* (Vriens, 2002) lezen dat meester Herbenis bijna altijd 'door zijn neus praat, omdat hij vaak verkouden is. Hij is allergisch voor van alles en nog wat'. Iets soortgelijks gebeurt wanneer ze lezen

Als kinderen veel leeskilometers maken, vergroot dit de kans dat ze een woord opnieuw tegenkomen

Een kind dat een kwartier per dag leest,
kan in een jaar 1000 nieuwe woorden
verwerven

Auteurs leggen moeilijke woorden uit in boeken

in *Dagboek van een muts* (Russell, 2014): 'Na tien minuten zat er een flinke uitslag. Die heel erg kriebelde. Al snel had ik geconcludeerd dat die uitslag mama's schuld was. Waarom had ze mij nooit verteld dat ik zwaar allergisch ben voor zwarte hoogglansverf uit een spuitbus?' In deze twee voorbeelden leert de lezer dat je voor veel dingen allergisch kunt zijn (van alles en nog wat), wat voor ongemak dit tot gevolg kan hebben en dat je ook 'zwaar' allergisch voor iets kunt zijn. De kennis van het begrip wordt niet alleen herhaald, maar ook verdiept.

Woordkennis verdiepen

Kinderen leren in woordenschatlessen in eerste instantie een oppervlakkige betekenis van een nieuw begrip. Dat is logisch, want voor kinderen met een kleine woordenschat is het bovenal belangrijk dat de omvang van de woordenschat groeit. Daarna kan de kennis van begrippen verdiept worden door het netwerk rond het begrip uit te breiden met bijvoorbeeld tegenstellingen, ondergeschikte en bovengeschatte begrippen, synoniemen en figuurlijke betekenissen. In woordenschatlessen is de tijd te beperkt om daar veel aandacht aan te schenken.

Tijdens het lezen wordt de kennis van begrippen spelenderwijs verdiept. In *Dagboek van een muts* (Russel, 2014) komt het woord *gênant* vier keer voor. Een kind dat heeft geleerd dat iets *gênant* is als je je ervoor moet schamen, ontdekt nu wat voor soort situaties dat kunnen zijn: als je voor gek staat in de klas, als je het geld voor een cadeau voor je vader hebt opgemaakt aan iets anders, als je vriendinnen je met open mond aangapen als je

eindelijk staat te praten met de jongen van je dromen en als je met je vader moet meerijden in een 'gekkenhuis op wielen'. Ook de kennis van ogenschijnlijk eenvoudige begrippen kan zo verdiept worden. Dit is een voorbeeld van verdieping van de betekenis van het woord *duur*:

- 'Jeetje, jongens, moet je kijken, wat, eh ... duur!', zei mama vol ontzag. Duur was wel een goed woord, dacht Luuk. De deur had van dat dure, gekleurde glas, de bel klonk als een dure gong, en de magere, lange meneer die opendeed was ook duur. Zijn pak, zijn glimmende schoenen, zijn horloge, zelfs zijn haar zat duur. En hij keek op een dure manier streng, met van die getuite lippen en hoge wenkbrauwen. 'Daar bent u,' zei de dure meneer, 'komt u binnen.' (*Het Akropolisgenootschap en de slag om bladzijde 37*, Tosca Menten, 2012).

Ook in *Per ongelukt!* (Van der Geest, 2015) wordt de kennis van een ogenschijnlijk eenvoudig begrip mooi verdiept. Een *ballon* staat voor veel kinderen voor een gladde, bolle en lichte 'bal' die je veel ziet op feesten en die met een knal uit elkaar klapt als je erin prikt of erop gaat staan. Dit begrip wordt in dit boek verdiept met een flink aantal nieuwe aspecten (zie figuur 2 hiernaast).

Schooltaalwoorden

Schooltaalwoorden zijn belangrijk, omdat deze niet aan een vak gebonden zijn, maar juist in

In de praktijk:

Basisbegrip 'ballon'	Verdieping begrip 'ballon' in het boek <i>Per ongelukt!</i>
<ul style="list-style-type: none"> • Rond • Glad • Feestelijk • Kan knallen • Vrolijke kleur • Klein, je kunt het vasthouden • Sommige ballonnen kunnen wegvliegen 	<ul style="list-style-type: none"> • Kan een onregelmatige vorm hebben, zoals een 'pindarotsje' • Je kunt er zelf een maken door tentdoeken aan elkaar te bevestigen • Je kunt er een mand onder hangen • Je kunt er mensen mee vervoeren • Het is enorm groot • Voortbeweging door de wind • Bijsturen kan met een speciaal apparaat • Kan neerstorten • Is gevuld met helium

Figuur 2 – Verdieping begrip 'ballon' in het boek *Per ongelukt!* (Van der Geest, 2015)

Wilbert van Woensel

verschillende contexten en vakgebieden kunnen voorkomen. Dit soort woorden belemmeren leerlingen vaak bij het begrijpen van een tekst. Schooltaalwoorden zijn veelvuldig te vinden in verhalende teksten. Neem bijvoorbeeld *De reis om de wereld* uit de Geronimo Stilton-reeks (Ferron, 2009). Alleen al op de eerste tien bladzijden van dat boek zijn de volgende woorden en uitdrukkingen te lezen: *ontstaan, slechts, een uitdaging aangaan, inmiddels, stipt, perfect, onvoorziene omstandigheden, integendeel, vervangen, een indruk maken en toevoegen.*

Leestips voor leerkrachten

Pas onderstaande tips toe om het structureel lezen bij kinderen te stimuleren:

- Lees iedere week uit een nieuw boek voor. Zo leren kinderen ieder jaar 40 nieuwe boeken kennen. Wie wil weten hoe het afloopt, kan het boek lenen;
- Lees een verhaal voor dat past bij het thema van geschiedenis (en ga naar de website www.entoen.nu voor praktische leestips);
- Leg iedere week een ander boek op je bureau: leerlingen willen graag weten welke boeken jij leest;
- Vervang de klassikale boekbespreking door de coöperatieve werkvorm van de boekenkring. In de boekenkring voeren leerlingen gesprekken over boeken met elkaar en met de leerkracht. Zo zijn de leerlingen actief bezig met verschillende soorten boeken. (Typ op www.google.nl de zoekterm 'werkvormen voor de boekenkring' in voor inspiratie.)

Structureel lezen

Wat kunnen scholen doen om het lezen te stimuleren? Het meeste effect kan verwacht worden van een structurele aanpak, waarbij de school en de bibliotheek doelgericht samenwerken om een sterke leescultuur op school te creëren. Dit gebeurt op steeds meer scholen in het kader van de landelijke campagne 'de Bibliotheek op School'. Onderdelen van deze aanpak zijn het inrichten van een actuele boekencollectie in de school, het opstellen van een leesplan en het inzetten van de expertise van de leesconsulent van de bibliotheek. Onderzoek van de Universiteit Leiden, waarover JSW (Nielen & Bus, 2015) eerder heeft gepubliceerd, heeft aangetoond dat op scholen die deelnemen aan deze campagne de scores voor begrip en lezen hoger liggen dan op andere scholen. Nu de scores voor woordenschat nog. ●

VERDER LEZEN!

- Broekhof, K., & Pater, N. de (2014). *Van leesmotivatie naar taalprestatie: leesbevordering in de basisschool*. Sectorinstituut Openbare Bibliotheken: Den Haag.
- Walta, J. (2011). *Open Boek: handboek leesbevordering*. Kinderboekenwinkel De Boekenberg: Eindhoven.

LITERA TUUR!

- Appel, R. Kuiken, F., & Vermeer, A. (2001), *Nederlands als tweede taal in het basisonderwijs*. Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.
- Broekhof, K. (2014). *Meer lezen, beter in taal*. Amsterdam/Den Haag: Kunst van Lezen.
- Dowd, S. (2010), *Het reuzenradmysterie*. Houten: Van Goor.
- Geest, S. van der (2015). *Per ongelukt!*. Amsterdam: CPNB.
- Goverde, T. (2010). *Donderkat*. Haarlem: Holland.
- Kuijjer, G. (1999). *Voor altijd samen, amen*. Amsterdam: Querido.
- Menten, T. (2012), *Het Akropolisgenootschap en de slag om bladzijde 37*. Amsterdam: CPNB.
- Mol, S., & Bus, A. (2011). 'Lezen loont een leven lang: de rol van vrijetijdslezen in de taal- en leesontwikkeling van kinderen en jongeren.' *Levende Talen Tijdschrift*, 12 (3), 3-15.
- Nagy, W., Anderson, R., & Herman, P. (1987). 'Learning word meanings from context during normal reading'. *American Educational Research Journal*, 24 (1), 237-270.
- Nielen, T., & Bus, A. (2015). 'Leesmotivatie stimuleren: Bibliotheek op School onder de loep', *JSW*, 99 (8), 6-9.
- Oomen, F. (2010). *Hoe overleef ik mijn vader? (en hij mij!)*. Amsterdam: Querido.
- Russell, R. (2014). *Dagboek van een muts. Avonturen uit een niet-zo-perfect leven*. Utrecht: De Fontein.
- Stilton, G. (2009). *De reis om de wereld in 80 dagen*. Amsterdam: De Wakkere Muis.
- Verhallen, M., & Verhallen, S. (1994). *Woorden leren, woorden onderwijzen*. Amersfoort: CPS.
- Vriens, J. (2002). *De school is weg!*. Houten: Van Holkema & Warendorf.